



НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

ЧЕРНОВСЬКИЙ Олексій Костянтинович - кандидат юридичних наук, суддя апеляційного суду Чернівецької області

В статті досліджено якість нормативно-правового регулювання уголовного судочинства в Україні на сучасному етапі розвитку, проаналізовано основні новелли та принципи уголовного процесу, виділено позитивні та негативні тенденції.

Ключові слова: кримінальне судочинство, нормативно-правове регулювання, новели, принципи, тенденції.

Постановка проблеми

2012 рік відзначився численними правовими реформами. Серед найбільш резонансних з них – реформа кримінального процесу. Прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України (далі КПК), що відповідав би сучасним демократичним стандартам, є однією з умов членства України в Раді Європи. Це зобов'язання Україна виконала 13 квітня 2012 року, коли кодекс було прийнято Верховною Радою України. 19 листопада 2012 року КПК вступив у дію. У КПК кримінальний процес виписаний у якісно новій формі, порівняно з тим процесом, який мав місце за попереднім КПК. Новий КПК став «революційним» у багатьох процесуальних нюансах. У ньому знайшли відображення положення, раніше не відомі кримінально-процесуальному законодавству України. У новому КПК вдалося у значній мірі усунути прогалини та недоліки регулювання, які мали місце у КПК 1960 року. Проте, положення нового КПК вимагають насамперед якісного переосмислен-

ня шляхом аналізу з метою їх якіснішого застосування.

Ступінь наукової розробки проблеми

Аналізу якості нормативно-правового регулювання кримінального судочинства приділяли увагу такі науковці, як О.А.Банчук, І.О.Дмитрієва, З.М.Саїдова, М.І.Хавронюк, В.Я. Марчак та інші.

Метою статті є дослідження якості нормативно-правового регулювання кримінального судочинства України на сучасному етапі розвитку.

Виклад основного матеріалу

Згідно з КПК завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [1, ст. 2].

Нове кримінально-процесуальне законодавство характеризується чітким ви-

значенням змісту та форми кримінального провадження, які повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження. Вперше в історії кримінального судочинства законодавчо виокремлено перелік його основних засад та виписані загальні й спеціальні принципи, що характеризують новітнє кримінально-процесуальне законодавство України як найбільш демократичне та справедливе.

Так, КПК передбачає здійснення кримінального провадження з додержанням принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Цей принцип застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

Прагнення міжнародної спільноти до побудови взаємовідносин на основі поваги до свободи і верховенства права знайшло своє втілення у багатьох міжнародно-правових документах, зокрема, у преамбулі до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2]. Посилання на верховенство права є і в Конституції України [3, с. 8].

У теорії кримінального процесу можна виділити три основні підходи до тлумачення змісту цього принципу: 1) формально-юридичний (ґрунтується на аналізі нормативного закріплення принципу у цілому та окремих критеріїв його дотримання); 2) матеріально-правовий (заснований на моральних уявленнях про належну правову систему, визначає стан реалізації верховенства права); 3) функціональний (основний критерій – ефективність права та правової системи щодо виконання функції захисту прав та інтересів людини).

Ю.М. Грошевий та О.В. Капліна, проаналізувавши сучасні вітчизняні наукові концепції принципу верховенства права, викладені у спеціальній юридичній літературі, вважають щодо змісту і основної спрямованості принципу, що в основу принципу верховенства права покладено ідею підкорення державної влади праву заради гарантування та захисту прав і свобод людини. Права і свободи людини є невід'ємними і

невідчужуваними. Вони є безпосередньо діючим правом і можуть застосовуватися всупереч закону, якщо останній суперечить фундаментальним правам людини. Верховенство права означає верховенство Конституції України. Пошук правового закону – це пошук права в межах Конституції. У правовій державі право як явище має перевагу над будь-якими рішеннями і діями окремих суб'єктів, тобто, принцип верховенства права звернений як до приватних осіб, так і до державних органів і посадових осіб. Гарантією реалізації принципу верховенства права і однією з вирішальних умов інтеграції правового змісту Конституції у соціальну практику є пряма дія її норм [4, с. 55].

Принцип верховенства права зобов'язує дотримуватися кримінальних процесуальних норм громадян, посадових осіб та державні органи, оскільки ч. 2 ст. 3, ч. 4 ст. 62 Конституції України передбачено, що в Україні «держава відповідає перед людиною за свою діяльність». Верховенство права обмежує державу самим фактом існування правил і процедур. Недодержання процесуальної форми діяльності у кримінальному процесі тягне за собою негативні наслідки для посадових осіб – представників держави і обумовлює застосування санкцій відновлювального характеру.

Сучасне кримінально-процесуальне законодавство України декларує застосування законності під час кримінального провадження. Це полягає в тому, що суд, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, інші службові особи органів державної влади зобов'язані неухильно додержуватися вимог Конституції України, КПК, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства. Прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну

правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень. Норми інших законів та нормативно-правових актів України, положення яких стосуються кримінального провадження, повинні відповідати нормам КПК. При здійсненні кримінального провадження не може застосовуватися закон, норми якого суперечать нормам КПК.

Законність віднесена Конституцією України до основних засад судочинства [3, с. 129]. Отже, сутність поняття «законність» полягає в неухильному дотриманні і виконанні приписів Конституції України, законів і нормативних актів, які їм відповідають, кожним суб'єктом правовідносин. Утвердження верховенства права можливе лише за умови послідовної реалізації принципу законності. Істотне значення для послідовної реалізації зазначеного принципу у сфері судочинства мають постанови Пленуму Верховного Суду України, пленумів вищих судів.

У сфері кримінальної процесуальної діяльності діє спеціально-дозвільний тип правового регулювання, сутність якого виражається формулою: «дозволено лише те, що прямо передбачене законом». У випадках, коли та чи інша дія зачіпає права і свободи особи, дане правило доповнює закріплені у законі заборони, які не дозволяють відходити від встановленого порядку провадження процесуальних дій. Разом з тим КПК орієнтує на недопустимість формального підходу при визначенні наслідків порушення норм кримінального процесуального закону.

Основними гарантіями дотримання принципу законності у кримінальному процесі є: а) сама побудова процесу, за якої у кожній наступній стадії перевіряється законність і обґрунтованість рішень, прийнятих на попередній; б) прокурорський нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням; в) судовий контроль.

У КПК також передбачено, що у випадку невідповідності норм КПК міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, засто-

совуються положення відповідного міжнародного договору України. Кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

Позитивним моментом є положення, яке зобов'язує застосовувати загальні засади кримінального провадження, визначені ч. 1 ст. 7 КПК, у випадку не врегулювання або неоднозначного регулювання КПК питань кримінального провадження.

Чинне кримінальне процесуальне законодавство не допускає будь-яких привілеїв чи обмежень у процесуальних правах, передбачених КПК, за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, громадянства, освіти, роду занять, а також за мовними або іншими ознаками; надає певним категоріям осіб (неповнолітнім, іноземцям, особам з розумовими і фізичними вадами тощо) під час кримінального провадження додаткові гарантії.

Рівність громадян перед законом і судом незалежно від походження, статі, освіти, мови, релігії, соціального і майнового стану, інших обставин визнається українською державою [3, с. 24, 26; 1, с. 10], як і іншими членами європейської спільноти [2, с. 14].

Рівність усіх учасників судового провадження перед законом і судом є однією з основних конституційних засад судочинства державою [3, с. 129]. Перелік конкретних прав сторін та інших учасників кримінального провадження дається у Главі 3 КПК, які в сукупності розкривають поняття «процесуальна рівноправність сторін судового провадження».

У КПК зазначено, що під час кримінального провадження повинна бути забезпечена повага до людської гідності, прав і свобод кожної особи та наголошується на забороні під час кримінального провадження піддавати особу катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поведженню чи покаранню, вдаватися до погроз застосування такого поведження, утримувати особу у принизливих умовах, примушувати до дій, що принижують її

гідність. Кримінальним процесуальним законодавством передбачено право кожного учасника судового провадження захищати усіма засобами, що не заборонені законом, свою людську гідність, права, свободи та інтереси, порушені під час здійснення кримінального провадження.

Під час кримінального провадження ніхто не може триматися під вартою, бути затриманим або обмеженим у здійсненні права на вільне пересування в інший спосіб через підозру або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення інакше як на підставах та в порядку, передбачених КПК. Кожен, кого затримано через підозру або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення або інакше позбавлено свободи, повинен бути в найкоротший строк доставлений до слідчого судді для вирішення питання про законність та обґрунтованість його затримання, іншого позбавлення свободи та подальшого тримання. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого судового рішення про тримання під вартою. Про затримання особи, взяття її під варту або обмеження в праві на вільне пересування в інший спосіб, а також про її місце перебування має бути негайно повідомлено її близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи. Кожен, хто понад строк, передбачений КПК, тримається під вартою або позбавлений свободи в інший спосіб, має бути негайно звільнений. Затримання особи, взяття її під варту або обмеження в праві на вільне пересування в інший спосіб під час кримінального провадження, здійснене за відсутності підстав або з порушенням порядку, передбаченого КПК, тягне за собою відповідальність, установлену законом [1, с. 12].

Передбачений КПК конституційний принцип недоторканості житла чи іншого володіння особи полягає в тому, що ніхто не має права без законної підстави увійти в житло чи інше володіння особи проти її волі без законної на те підстави [5, с. 42]. Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмоти-

вованим судовим рішенням. У невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, можливий інший, встановлений законом, порядок проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду і обшуку [3, с. 30]. Такий порядок передбачений ч. 3 ст. 233 КПК, яка зобов'язує прокурора чи слідчого за погодженням із прокурором невідкладно після здійснення таких дій звернутися з клопотанням про проведення обшуку до слідчого судді. Слідчий суддя, розглядаючи таке клопотання, перевіряє, чи дійсно були підстави для проникнення до житла чи іншого володіння особи без ухвали слідчого судді. Якщо прокурор відмовиться погодити клопотання слідчого про обшук або слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання про обшук, встановлені внаслідок такого обшуку докази є недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню.

Новий КПК також містить норми, у яких відображений конституційний принцип гарантування кожному таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, інших форм спілкування. Втручання у таємницю спілкування можливе лише на підставі судового рішення, з метою виявлення та запобігання тяжкому чи особливо тяжкому злочину, встановлення його обставин, особи, яка вчинила злочин, якщо в інший спосіб неможливо досягти цієї мети. Інформація, отримана внаслідок втручання у спілкування, не може бути використана інакше як для вирішення завдань кримінального провадження.

Під час кримінального провадження кожному гарантується невтручання у приватне (особисте і сімейне) життя. Ніхто не вправі збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію про приватне життя особи без її згоди. Дозвіл на збирання інформації про приватне життя особи шляхом проведення негласних слідчих (розшукових) дій може дати тільки слідчий суддя апеляційного суду за клопотанням прокурора чи слідчого за погодженням з прокурором в межах кримінального прова-

дження або оперативно-розшукової справи по тяжких або особливо тяжких злочинах. Інформація про приватне життя особи, отримана в такому порядку, не може бути використана інакше як для виконання завдань кримінального провадження. Кожен, кому наданий доступ до інформації про приватне життя, зобов'язаний запобігати розголошенню такої інформації.

Недоторканість права власності як конституційна засада, передбачена в кримінальному процесуальному законодавстві гарантує, що позбавлення або обмеження такого права під час кримінального провадження здійснюється лише на підставі вмотивованого судового рішення. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним. Проте, КПК допускає випадки тимчасового вилучення майна без судового рішення.

Особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому цим Кодексом, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили.

В кримінальному процесуальному законодавстві реалізовано конституційний принцип презумпції невинуватості [3, с. 62], згідно якого ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом. Ця теза означає, що жодна людина не може зазнавати обмежень, властивих кримінальному покаранню, доки її вина не буде встановлена відповідним органом за відповідною процедурою. До моменту встановлення вини особи вона вважається невинуватою. Якщо особа є невинуватою, то поводження з нею не повинне відрізнятися від поводження з будь-якою вільною особою, щодо якої немає жодних кримінальних судових процедур. Підозра, обвинувачення не можуть ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на користь

такої особи.

Також, КПК передбачає, що жодна особа не може бути примушена визнати свою винуватість у вчиненні кримінального правопорушення або примушена давати пояснення, показання, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею кримінального правопорушення [1, с. 18]. Кожна особа має право не говорити нічого з приводу підозри чи обвинувачення проти неї, у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання, а також бути негайно повідомленою про ці права. Крім того, жодна особа не може бути примушена давати пояснення, показання, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні її близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення. Згідно зі ст. 63 Конституції України Особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом. Підозрюваний та обвинувачений мають право на захист. Засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду.

Законодавець передбачив заборону двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення. Положення, згідно з якими особа, яка вчинила злочин, не може бути покараною за нього двічі, є одним з провідних принципів соціальної справедливості. Правило *non bis in idem* (в перекладі з латинської не двічі за одне) є одним з найдавніших правових принципів західної цивілізації, коріння якого сягає часів Стародавньої Греції та Риму. Перша згадка про нього датується приблизно 355 р. до н.е., коли Демосфен зробив висновок, що закон забороняє судити одного й того ж чоловіка двічі з того самого приводу. Цей принцип з'являється знову в *Corpus Juris Civilis* Юстиніана. В основі його лежать дві латинські максими: *nemo debet bis vexari pro una et eadem cause* (ніхто не повинен обвинувачуватися двічі в одному й тому ж правопорушенні) та *nemo debet bis puniri pro uno delicto* (ніхто не повинен бути по-

караним двічі за те саме правопорушення). Історично склалося так, що дію цього принципу обмежили сферою застосування кримінального права та тривалий час надавали йому лише внутрішньодержавного статусу. Проте, як справедливо зазначає Джон Верваль, з початком інтеграційних процесів в Європі принцип *non bis in idem* розвинувся до рівня міжнародновизнаного права людини і є невід'ємною складовою права на справедливий судовий розгляд та гарантує повагу (*res judicata, pro veritate habetur*) до остаточних судових рішень [6, с. 254–265]. В Україні відповідні положення передбачені в ч. 1 ст. 61 Конституції України у вигляді постулату, що «ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення». Цю норму передбачено і в КПК у статті 19: «Ніхто не може бути двічі обвинуваченим або покараним за кримінальне правопорушення, за яким він був виправданий або засуджений на підставі вироку суду, що набрав законної сили. Кримінальне провадження підлягає негайному закриттю, якщо стане відомо, що по тому самому обвинуваченню існує вирок суду, який набрав законної сили». Недопустимість подвійної відповідальності за одне правопорушення виражає також принцип економії каральних заходів, який, у свою чергу, служить виявом гуманізму права.

КПК гарантується право кожного на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону. Вирок та ухвала суду, що набрали законної сили, є обов'язковими і підлягають безумовному виконанню на всій території України. Кожен має право на участь у розгляді в суді будь-якої інстанції справи, що стосується його прав та обов'язків. Здійснення кримінального провадження не може бути перешкодою для доступу особи до інших засобів правового захисту, якщо під час кримінального провадження порушуються її права, гарантовані Конституцією України та міжнародними договорами України. Виділяють чотири елементи, необхідні для надання універсального

доступу до правосуддя:

1) всі і кожен індивід у суспільстві (громадянин чи ні) повинні знати свої юридичні права і розуміти, що вони мають абсолютне право використовувати судову владу для захисту своїх прав;

2) індивід повинен вірити, що участь у юридичному процесі забезпечить захист прав і заходи проти несправедливості. Цей другий елемент є критичним, бо коли громадяни переконані, що права і доступ до правосуддя існують лише для багатих і впливових, вони не будуть користуватися судами;

3) суди й судові процеси мусять бути доступні громадянам. Це означає, що кожен аспект судового звернення повинен бути простим і допомагати участі в ньому. Починаючи з першої розмови в суді до судових слухань і остаточної ухвали, всі документи і процедури повинні давати можливість учаснику судового розгляду розуміти, що для нього існує право вибору і наслідки кожного вибору;

4) доступ до правосуддя означає, що правова система надає кожній стороні, незалежно від рівня доходів, етнічної приналежності чи статі, справедливих слухання перед незалежним і нейтральним суддею, котрий забезпечує правову процедуру у відкритому і гласному судовому процесі, і що кожна людина, яка потребує послуг адвоката, отримує компетентні юридичні послуги.

Кримінальне процесуальне законодавство декларує принцип здійснення кримінального провадження на основі змагальності, що передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими КПК. Сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав. Цей принцип передбачає положення, що під час кримінального провадження функції державного обвинувачення, захисту та судового розгляду не можуть покладатися на один і той самий орган чи службу

особу. Повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, звернення з обвинувальним актом та підтримання державного обвинувачення у суді здійснюється прокурором. У випадках, передбачених КПК, повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення може здійснюватися слідчим за погодженням із прокурором, а обвинувачення може підтримуватися потерпілим, його представником. Захист здійснюється підозрюваним або обвинуваченим, його захисником або законним представником. Суд, зберігаючи об'єктивність та неупередженість, повинен створити необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків.

Новітнє кримінальне процесуальне законодавство також зазначає, що зміст та форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, зокрема, забезпечувати право на захист, безпосередньо досліджувати показання, речі й документи, забезпечувати право на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності, публічності, диспозитивності, гласності й відкритості судового провадження та його повне фіксування технічними засобами, розумності строків, мови, якою здійснюється кримінальне провадження [1, с. 7].

Цікавою новелою КПК є введення інституту слідчого судді. В умовах правової держави кримінальні провадження повинні розслідуватися із дотриманням принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями. Специфіка кримінальної процесуальної діяльності прокуратури та правоохоронних органів породжує необхідність судового контролю за її законністю.

У сфері кримінального судочинства, найбільш тісно пов'язаній із заходами процесуального примусу й більш ніж істотним обмеженням прав і свобод учасників процесу, конституційна гарантія прав і свобод громадянина об'єктивується у самостійний кримінально-процесуальний інститут судового контролю за діями і рішеннями

органу досудового розслідування та прокурора, що обмежують конституційні права і свободи громадян. Судовий контроль у кримінальному провадженні забезпечує: а) конституційну функцію реалізації повноважень судової влади; б) вагому процесуальну гарантію правосуддя в кримінальному процесі; в) ефективність засобів досягнення мети і вирішення завдань кримінального судочинства. Суть контролю становить самостійне з'ясування судом обставин кримінального провадження по визначеному колу питань, формування власного внутрішнього переконання з досліджуваних фактів. Кінцевою метою будь-якого виду судового контролю є захист особи, її прав і свобод, забезпечення законності й правосуддя.

Судовий контроль за дотриманням прав людини полягає в тому, що такі докази повинні визнаватися судом недопустимими під час будь-якого судового розгляду, крім розгляду, якщо вирішується питання про відповідальність за вчинення зазначеного істотного порушення прав та свобод людини, внаслідок якого такі відомості були отримані.

Слідчі судді в місцевих судах обираються з числа суддів місцевих загальних судів та здійснюють повноваження з судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні в порядку, передбаченому КПК. Кількість слідчих суддів визначається окремо для кожного суду зборами суддів цього суду. Слідчі судді обираються зборами суддів місцевого суду загальної юрисдикції за пропозицією голови суду або будь-якого судді цього суду, якщо пропозиція голови суду не була підтримана, на строк не більше трьох років і можуть бути переобрані повторно. До обрання слідчого судді відповідного суду його повноваження здійснює найстарший за віком суддя цього суду. Слідчий суддя не звільняється від виконання обов'язків судді першої інстанції, проте здійснення ним повноважень із судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні враховується при розподілі судових справ та має пріоритетне значення [7, с. 21].

В апеляційному суді слідчим суддею, згідно з ч. 1 ст. 247 є голова апеляційного суду чи за його визначенням інший суддя Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя [1].

Судовий контроль здійснюється в п'яти процесуальних формах: 1) ухвалення рішення про застосування до обвинуваченого (підозрюваного) заходів забезпечення кримінального провадження; 2) надання дозволу на проведення слідчих дій; 3) розгляду скарг учасників досудового розслідування на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора; 4) допит потерпілого або свідка, якщо існують загрози, які можуть унеможливити їх допит в суді; 5) надання дозволу на здійснення негласних слідчих дій [8, с. 141-146.].

Як вбачається із кримінального процесуального законодавства, майже всі слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, якими обмежуються, в той чи інший спосіб, права та свободи людини повинні бути санкціоновані слідчим суддею з дотриманням вимог кримінального процесуального законодавства.

Центр політико-правових реформ оприлюднив моніторинговий звіт «Реалізація нового Кримінального процесуального кодексу України у першому півріччі 2013 року» [9]. Згідно з даними Центру спостерігається загальна позитивна тенденція до гуманізації кримінальної юстиції, про що, зокрема, свідчать такі факти:

1. Продовжується тенденція щодо зменшення кількості кримінальних процесуальних затримань. Їх менше на 30%, або на 850 випадків щомісяця (з 2 800 щомісячних затримань у 2012 році до 1 950 таких затримань у першому півріччі 2013 року).

2. Зменшилась кількість осіб в СІЗО на 40% або 13 250 осіб (з 32 000 станом на 1 грудня 2012 року до 18 750 - на 14 червня 2013 року). А в порівнянні з 1 січнем 2012 році зменшення вже становить 50% або - 18 250 осіб.

3. Зменшилась кількість клопотань слідчих/прокурорів про взяття під варту на 45% (з 2 500 щомісячних подань у 2012 році до 1 350 щомісячних клопотань у першому

півріччі 2013 року). Порівняння з 2011 роком показує зменшення на 70% (щомісячна кількість зазначених подань у 2011 році сягала 4 350).

4. Кількість застосованих альтернативних запобіжних заходів залишається на досить високому рівні. Щомісяця до 45 осіб застосовують особисту поруку, до 400 осіб – домашній арешт і до 2 250 осіб – особисте зобов'язання (не відлучатися з місця проживання, докласти зусиль до пошуку роботи тощо). Водночас небезпечним виглядає збільшення загальної кількості клопотань про застосування запобіжних заходів майже на 10% (з 4 000 щомісячних клопотань у I кварталі до 4 300 таких звернень у II кварталі 2013 року). Ця тенденція засвідчує, що органи обвинувачення намагаються отримати дозвіл суду на обмеження певних прав і свобод людини в максимальній кількості кримінальних проваджень.

5. Зменшилась кількість обшуків на 30% (з 4 000 щомісячних обшуків у 2011 році до 2 850 у першому півріччі 2013 року). При цьому у II кварталі року прослідковується незначне зменшення цих показників в порівнянні з I кварталом. Водночас слід пам'ятати, що перелік об'єктів, для обшуку яких необхідна санкція суду, значно розширився за рахунок «інших володінь фізичних і юридичних осіб».

6. Зменшилась кількість наданих судом дозволів на прослуховування осіб на 25%. Протягом першого півріччя 2013 року щомісячно слідчі судді надавали 1 575 дозволів на прослуховування. А в попередні роки ця цифра становила 2 000 – 2 100 дозволів на місяць (точні офіційні дані відсутні). До того ж у II кварталі 2013 року порівняно з I кварталом випадків зняття інформації з телекомунікаційних каналів поменшало на 10% (з 1 650 до 1 475).

7. Зменшилась кількість випадків доступу до речей і документів у II кварталі 2013 року на 6,5% (з 34 625 у I кварталі – до - 32 406 у II кварталі). Але залишається великою проблемою доступ до вказаних об'єктів слідчих податкової міліції. Він уже здійснюється в середньому 2,5 рази (в I кварталі – лише 2 рази) на одне кримінальне прова-

дження, яке ведеться податковою міліцією (15 300 доступів на 6 500 проваджень).

8. Зменшується негласне втручання в приватне життя осіб. У II кварталі в порівнянні з I кварталом 2013 року менше приблизно на 10% надано дозволів на арешт кореспонденції, огляд і виїмку кореспонденції, зняття інформації з електронних систем, спостереження (стеження) за особами.

9. Кількість угод про визнання винуватості становить 8% від загальної кількості проваджень, надісланих до суду (або 930 таких угод на місяць протягом першого півріччя 2013 року). Така кількість спрощених проваджень продовжує перебувати на допустимому рівні, тобто вони не перетворилися на основний вид проваджень.

10. Кількість угод про примирення становить 8,5% від загальної кількості проваджень, надісланих до суду (або 1 100 таких угод на місяць протягом першого півріччя 2013 року).

Водночас вже можна говорити про виявлення таких негативних тенденцій:

1. Запровадження автоматичного початку досудових розслідувань себе не виправдало. Новий механізм початку розслідування мав на меті захистити права потерпілих. Однак кількість зареєстрованих заяв про кримінальні правопорушення впала майже вдвічі (300 000 щомісячних заяв у 2012 році до 140 000 щомісячних заяв у першому півріччі 2013 році). Це відбувається через небажання представників органів розслідування реєструвати всі без винятку заяви про злочини. А після закриття 100 000 проваджень кожного місяця у II кварталі цього року, у Реєстрі залишається в середньому 40 700 проваджень. Ця цифра мало чим відрізняється від 38 000 кримінальних справ, які порушувалися за старим КПК у 2012 році.

У цьому зв'язку необхідно згадати про значно збільшений штат слідчих, прокурорів і суддів та виділені саме на це кошти. Зокрема, згідно із Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2012 рік» прокуратурі було додатково виділено 174 млн. грн. – для запровадження

нового Кримінального процесуального кодексу.

У 2013 році прокуратурі згідно із Законом про Державний бюджет України виділено на 550 млн. грн. (або на 17%) більше, ніж у 2012 році.

Міністерству внутрішніх справ у 2013 році держава виділила також значно більше коштів – на 1,5 мільярда грн., або на 9%, більше, ніж у 2012 році.

У зв'язку із прийняттям нового КПК України збільшувалось бюджетне фінансування і для судів загальної юрисдикції. Згідно із наказом Державної судової адміністрації України від 13 липня 2012 року «Про визначення кількості суддів у місцевих загальних судах» в Україні стане більше на 1176 суддів (загальна кількість суддів зросте з 4838 до 6014 осіб). Ще одним наказом ДСАУ від 16 липня 2012 року збільшено штатну чисельність працівників апарату судів.

2. Рівень задоволення клопотань сторони обвинувачення (про застосування запобіжних заходів, заходів забезпечення провадження, проведення негласних дій) слідчими судьями залишається на надзвичайно високому рівні. Суди задовольняють 9 з 10 клопотань прокурорів.

3. Кількість надісланих до суду завершених кримінальних проваджень зменшилася на 20%, або на 3 500 справ (щомісяця у 2012 році надсилалося 15 000 кримінальних справ, а у першому півріччі 2013 року – лише 11 500 справ з обвинувальними актами). Проте, у I кварталі 2013 року була гірша ситуація – направлялося лише 9 500 кримінальних проваджень на місяць до суду. У II кварталі ситуація покращилася – вже надходить щомісяця 12 750 проваджень.

Висновок

Отже, нормативно-правове регулювання кримінального судочинства на сучасному етапі характеризується конкретними якісними змінами у вигляді суттєвого зменшення випадків обмеження конституційних прав громадян внаслідок застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення гласних і негласних слідчих дій, що стало наслідком прийняття нового КПК України.

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено якість нормативно-правового регулювання кримінального судочинства України на сучасному етапі розвитку, проаналізовано основні новели та принципи кримінального процесу, виділено позитивні та негативні тенденції.

SUMMARY

Quality of present-day criminal trial legal regulation of Ukraine, the main novels and principles of criminal procedure are researched in the article. Positive and negative tendencies are clarified.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України [офіційний текст] : – К. : «Центр учбової літератури», 2012. – 292 с.
2. Європейська конвенція з прав людини : основні положення, практика застосування, український контекст / За ред. О.Л. Жуковської. – К. : ЗАТ «ВІПОЛ», 2004. – 960 с.
3. Конституція України : офіц. видання. – К. : Концерн «Видавничий дім «Ін Юре», 2004. – 104 с.
4. Кримінальний процес : підручник / за ред. Ю.М. Грошевого та О.В. Капліної. – Х. : Право, 2010. – 608 с.
5. Кримінальний процес України : підручник / М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, В.П. Шибіко. – 2-ге вид. перероб. і доп. – К. : Либідь, 1999. – 536 с.

6. Хилюк С. Кримінально-правові аспекти правила «NON BIS IN IDEM» у практиці Європейського суду з прав людини / С. Хилюк // Вісник Львівського університету. – Серія юридична. – 2012. – Випуск 55.
7. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» /Офіційний вісник України. Збірник нормативно-правових актів. Міністерство юстиції України. – К. : ДП «Українська правова інформація», 2010. – 198 с.
8. Марчак В.Я. Судовий контроль за дотриманням прав людини згідно кримінального процесуального законодавства України / В. Я. Марчак // Юридичний часопис національної академії внутрішніх справ. – № 1(5). – 2013. – К. : НАВС, 2013.
9. Реалізація нового КПК України у 2013 році (моніторинговий звіт) / О.А.Банчук, І.О.Дмитрієва, З.М.Саїдова, М.І.Хавронюк. – К. : ФОП Москаленко О.М., 2013. – 40 с.